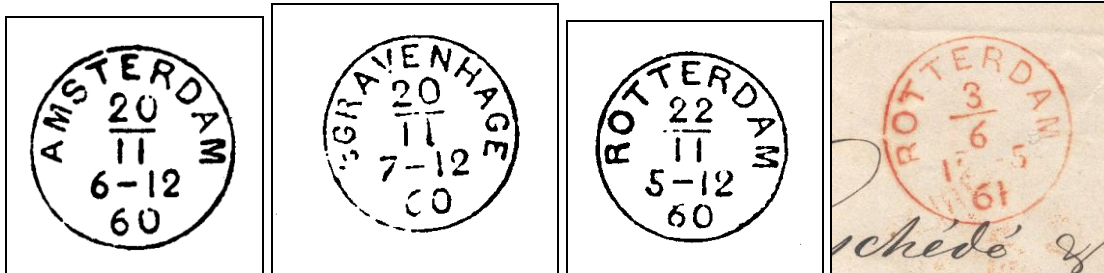

De Tweeletterstempels van Nederland

Samengesteld door Cees Janssen, Nederlandse Academie voor Filatelie

Inleiding

In het jaar 1860 werd een aanvang gemaakt met het verstrekken van zogenoemde 'dagtekeningstempels met uraanduiding'. Dit als gevolg van de aandrang die was verwoord in het 'Voorloopig Verslag betreffende de Staatsbegroting voor 1860'. De invoering van deze dagtekeningstempels werd aangekondigd in Circulaire No. 571 van 2 oktober 1860. De stempels werden aan een aantal grotere postkantoren op proef verstrekt (zie 'De eerste dagtekeningstempels met uraanduiding').

Vellinga No 106

Artikel in 'Het Philatelistisch Maandblad' van september 1912, gepubliceerd door de heer Sandow te Amsterdam: De datumstempel met 2 letters van het jaar 1866.

a. Deze stempel werd ingevoerd in het jaar 1866. Bij circulaire No. 680 van 22 September 1866 heeft de Minister van Financiën goedgevonden en verstaan, te bepalen of ter kennis der Postambtenaren te brengen hetgeen volgt:

ART. 6. "Ten opzichte der stempels met uurkarakters is, wat de aanwijzing der uren betreft, een van de tegenwoordige wijze van handelen afwijkend stelsel omhelsd, namelijk daarin bestaande dat de bedoelde stempels, die in het vervolg zullen worden vervaardigd, allen dezelfde tijdsbepaling zullen aanduiden, en wel als volgt:

- » 12 M - 8 M (12 's nachts - 8 's morgens).
- » 8 M - 12 M (8 's morgens - 12 's middags).
- » 12 M - 4 A (12 's middags - 4 's avonds).
- » 4 A - 8 A (4 's avonds - 8 's avonds).
- » 8 A - 12 M (8 's avonds - 12 's nachts).

Voor het overige blijft de bestaande bepaling, dat slechts die kantoren van stempels met uurkarakters worden voorzien, die daaraan kunnen geacht worden behoefte te hebben, van kracht".

b. Hieruit blijkt dus, dat in den eersten tijd niet alle der toen bestaan hebbende postkantoren van dezen stempel werden voorzien. Hulppostkantoren kwamen voor dezen stempel in 't geheel niet in aanmerking, aangezien deze den datumstempel nooit kunnen ontvangen hebben.

c. Omdat deze stempel alleen groote letters heeft, luidt het opschrift bijv.: ARNHEM - 20 SEP - 69 - 12M-4A; en wel den kantoornaam (Arnhem b.v.) boven tusschen de twee cirkels; 12M-4A beneden tusschen de twee cirkels, en 20 SEP 69 binnen in den kleinsten cirkel onder elkaar, boven het maandcijfer, beneden het jaarcijfer, daar tusschen de verkorte maand: FEB, SEP, DEC, enz.

d. Bij Circulaire No. 700 van 16 Juli 1867 bepaalde de Minister in artikel 6 hetgeen volgt:

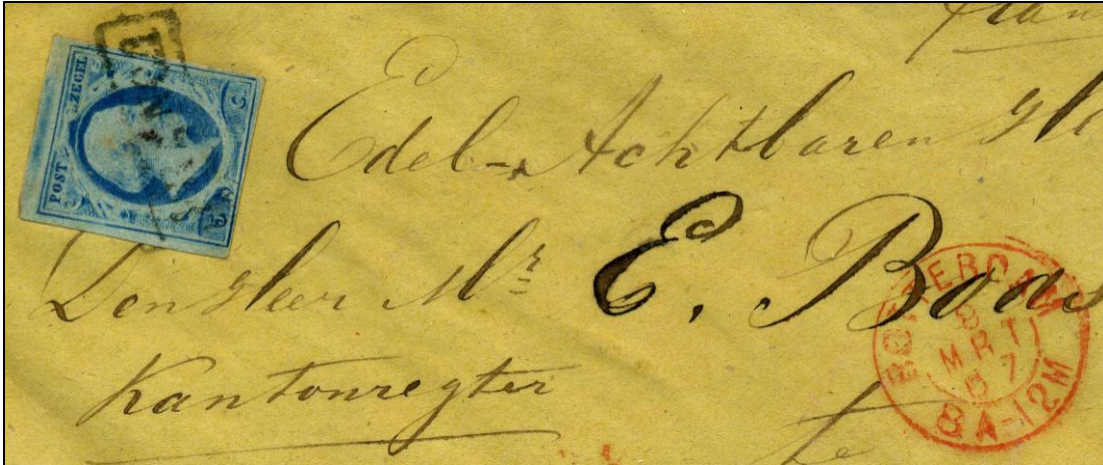
Er wordt successievelijk door het Hoofdbestuur voorzien in eene vernieuwing der dagtekeningstempels volgens het nieuwe model.

Die maatregel wordt uitgestrekt tot alle Postkantoren, ook tot die welke geene aanvraag om nieuwe stempels aan het Hoofdbestuur hebben gerigt. De stempels nieuw model worden in gebruik gesteld, zoodra zij op de Postkantoren worden ontvangen.

e. Dus kunnen wij met zekerheid aannemen, dat van September 1867 af alle toen bestaan hebbende en in 't vervolg opgerichte Postkantoren van dezen stempel werden voorzien.

f. Deze stempel diende vooreerst alleen als vertrek- en aankomststempel op brieven, en wel in het rood; als vertrekstempel op de adreszijde, als aankomststempel op de keerzijde der brieven.

De postzegels werden sedert 1861 overgestempeld met een afzonderlijken stempel, die slechts het woord "Franco" bevatte.

Deze Franco stempel werd in het jaar 1869 op de Postkantoren afgeschaft en daarvoor als vernietigingstempel voor postzegels op brieven de, nommerstempel (ook punt- of prikstempel genoemd) ingevoerd.

- g. Ingevolge de bepaling van artikel 3 der Circulaire No. 747 van 16 Maart 1869 moest echter bij het bezigen van den nommerstempel tot vernietiging van postzegels in elk geval de kantoor dagtekeningstempel tevens op den brief of het monster worden afgedrukt. Deze bepalingen traden 1 April 1869 in werking.
- h. Bijzondere bepalingen werden uitgevaardigd voor de briefkaarten, die ingevolge artikel 5 van het Koninklijk Besluit van 30 November 1870 (Staatsblad No.185) met 1 Januari 1871 in gebruik werden gesteld. De Instructie in Circulaire No. 807 van 8 December 1870 ter uitvoering van de wet van 22 Juli 1870 (Staatsblad No. 138), enz. schrijft in artikel 64 voor:
De dagtekeningstempel van het postkantoor van oorsprong wordt in den bovensten hoek, ter linkerzijde, op de briefkaarten afgedrukt. Op de postkantoren van bestemming wordt de afdruk van den dagtekeningstempel op de keerzijde der kaarten geplaatst; doch er is zooveel mogelijk op te letten, dat geene woorden door den stempelafdruk onleesbaar worden.
- i. Dit voorschrift werd spoedig veranderd. Reeds bij artikel 4 van Circulaire No. 813 van 23 Januari 1871 werd bepaald:
Met wijziging in zooverre van het bepaalde van art. 64 der Instructie, behoorende bij Circulaire No. 807, zal de afdruk van den dagtekeningstempel van het Postkantoor van bestemming even als die van het Postkantoor van vertrek, mede op de vóór- of adreszijde der briefkaarten behooren geplaatst te worden zooveel mogelijk in dier voege dat het adres niet worde geraakt.
- k. Eene bijzondere plaats was dus voor den aankomststempel op de adreszijde der briefkaarten nog niet voorgeschreven. Dit is eerst in het jaar 1874 geschied. Bij artikel 1 der Circulaire No. 933 van 15 Juli 1874 werd namelijk bepaald:
De dagtekeningstempel van het postkantoor van oorsprong wordt aan de vóór- of adreszijde der briefkaarten in dier voege afgedrukt, dat deze afdruk dien van den postzegelstempel ongeveer voor de helft bedekt.
De dagtekeningstempel van het postkantoor van aankomst, die reeds ingevolge het voorschrift van art. 4 der Circulaire No. 873 mede op de voorzijde der briefkaarten is af te drukken, wordt geplaatst in den bovensten hoek ter linkerzijde.
- l. Niettegenstaande de briefkaarten alleen door den dagtekeningstempel zouden afgestempeld worden, werden ook kaarten aangetroffen, die bij vergissing door den nommerstempel afgestempeld zijn. Daarentegen moesten de zegels op de officieele briefomslagen op grond van art. 7 der Circulaire No. 983 van 31 December 1875 voorzien worden van den vernietigingstempel, voorgeschreven in Circulaire No. 747 (nummerstempel). Hetzelfde geldt ook voor de postbladen.
- m. De nommerstempel werd met 15 Juni 1893 afgeschaft.
- n. Inmiddels was bij Circulaire van 11 April 1877 de kleine rondstempel met 18 tijdvakken Ingevoerd, die dus van 1877 af in de plaats van den datumstempel met 2 letters getreden is. Natuurlijk konden niet alle postkantoren op eens van dezen nieuwen stempel worden voorzien.
Enkele kantoren hebben nog jaren later den datumstempel met 2 letters in gebruik gehad. Zoo zijn bijv. nog afstempelingen met dezen stempel bekend van:

1880:		
Blokzijl	Maassluis	Voorschoten
Hulst	Oudenbosch	Waalwijk
Joure	Oude-Pekela	Wijk bij Duurstede
Kaatsheuvel	Terneuzen	Willemstad
Kamp bij Milligen	Tholen	
1881:		
Sneek	Workum	Zeist
1882:		
Hilversum	Noordwijk	Schagen
Loenen	De Rijp	Tiel
1883:	1886:	
Vianen	Rhenen	Rijssen
1892:	1894:	1899:
Wijhe	Rhenen	Leerdam

- o. Ook voor drukwerken is de datumstempel met 2 letters nog eenigen tijd gebruikt geworden. In artikel 6 van Circulaire No. 986 van 13 Januari 1876 werd bepaald:
De franco-dagteekeningstempel, tot dusverre op de postkantoren in gebruik voor de vernietiging van de frankeerzegels op de dagbladen en verdere gedrukte stukken, wordt afgeschaft.
De frankeerzegels op de bedoelde stukken worden voor 't vervolg onbruikbaar gemaakt met den gewonen dagteekeningstempel, in zwarten inkt afgedrukt.
- p. De datumstempel met 2 letters is dus gebruikt geworden:
- A. Op brieven:**
1. als vertrek- en aankomststempel van 1866 tot 1869, in rood (vernietigingsstempel: Franco);
  2. als vertrek- en aankomststempel van 1869 tot 1877 en gedeeltelijk later, in zwart (vernietigingsstempel: nummerstempel);
  3. als vernietigingsstempel in zwart, van 1893 tot ±1899, in zeer enkele gevallen.
- B. op briefkaarten (in zwart):**
1. als vertrekstempel, op de adreszijde, in den bovensten hoek, ter linkerzijde, van 1871 tot Juli 1874;
  2. als vernietigingsstempel, op de adreszijde, op den postzegelstempel, van Juli 1874 tot 1886 en mogelijk nog later.
  3. als aankomststempel:
    - a. op de keerzijde, van 1 tot 23 Januari 1871 ;
    - b. op de adreszijde, op eene willekeurige plaats, van 24 Januari 1871 tot Juli 1874;
    - c. op de adreszijde, in den bovensten hoek, ter linkerzijde, van Juli 1874 tot 1886 en mogelijk nog later.
- C. Op drukwerken (in zwart):**
als vernietigingsstempel van Januari 1876 tot 1877 en later (wellicht tot 1899).
- q. Hierbij mag niet vergeten worden, dat ook afstempelingen voorkomen, die tegen de voorschriften op eene onjuiste plaats afgedrukt zijn; bijv. komen nog na Januari 1871 zeer vele aankomststempels op de keerzijde van briefkaarten voor, zoo nog o.a. van *Amsterdam* in het jaar 1883.
- r. Van bijzondere waarde voor den verzamelaar is nu te weten, welke postkantoren den datumstempel met 2 letters gebruikt hebben. Zonder dit te weten, is de verzamelaar nooit zeker, of zijne verzameling voltallig is of niet. Eene officieele lijst van alle deze postkantoren zal wel niet bestaan, of niet openbaar gemaakt zijn. Hier kan ons het materiaal der groote verzamelingen helpen, ten minste zoover, om te controleeren, wat wij nu berekenen zullen.

De datumstempel met 2 letters werd dus, zooals wij gezien hebben, in het jaar 1866 ingevoerd. Van Juli 1867 af hebben successievelijk alle postkantoren dezen stempel gekregen. Wij moeten dus weten, welke postkantoren op 1 Januari 1866 bestaan hebben. Deze zijn bekend en ook het postkantoor, dat tot 1869 (invoering van den nummerstempel) is opgericht, n.l. Hengelo (Ov.). Wij zouden dus gemakkelijk alle postkantoren, die in Maart 1869 hebben bestaan (opgeheven zijn geene postkantoren tusschen 1 Januari 1866 en Maart 1869), in eene lijst kunnen vereenigen. Maar het is niet noodig, dat wij dezen arbeid zelf verrichten. De Minister van Financiën heeft namelijk zelf deze lijst openbaar gemaakt bij de invoering van den nummerstempel.

Deze postkantoren, van No.1 tot 135 (Alkmaar tot Zwolle), die toen een nummerstempel kregen, hadden ook natuurlijk den datumstempel. Nu moeten wij verder weten, welke postkantoren tot Maart 1877 (invoering van den kleinen rondstempel) werden opgericht of opgeheven. Ook dit weten wij. En aangezien van de, na Maart 1877 nieuw opgerichte postkantoren alleen nog de nummers 178-185, zoover onbekend geworden is, den datumstempel met 2 letters gebruikt hebben, hebben wij op deze eenvoudige wijze eene vermoedelijk voltallige lijst van alle postkantoren verkregen, die in het bezit van den datumstempel met 2 letters zijn geweest.

Het zijn de postkantoren met den nummerstempel: 1-135; 151-185 en verder de bijkantoren: 's-Gravenhage-Parkstraat, Amsterdam-Spiegelstraat; Amsterdam-Amstel; Amsterdam-Haarlemmerdijk; Apeldoorn-Het Loo; en de kantoren Utrecht-Station en Zwolle-Station."

Proef met uurstempel zonder letter

Het postkantoor te 's-Gravenhage nam in 1865 en 1866 proeven met een stempel waarvan de uurkarakters tussen de cirkellijnen waren aangebracht. Dit stempel had een diameter van 22 millimeter en de uurverdeling was 7-12, 12-5 en 5-9. Er waren geen letters aangebracht bij deze uraanduiding.

Artikel in 'Het Philatelistisch Maandblad' van november 1921, gepubliceerd door O.M. Vellinga: No.803. Eerste stempel met uraanzijning tusschen cirkellijnen van 1865.

In 1865 en 1866 werd te 'sGravenhage deze proefstempel gebruikt, welke van den voorganger No.109 hierin afweek, dat hij tusschen de cirkellijnen in plaats van een takje eene uraanzijning bevatte, doch bovendien deze eigenaardigheid bezat, dat voor vermelding van plaatsnaam en maand schreefletters werden gebezigd. Wijl met dit laatste reeds in 1854 was gebroken, is het niet waarschijnlijk dat deze stempel een officieel karakter heeft gedragen. Te meer omdat een afdruk ervan niet voorkomt onder de afstempelingen, welke aan het hoofdbestuur aanwezig zijn.

Toch zal het gebruik wel met voorkennis van het hoofdbestuur zijn geschied, want anders zoude in de circulaires, waarin gedurig aanmerkingen over het stempelen voorkwamen, er wel in afkeurenden zin over zijn gesproken.

De uraanzijning geschiedde, evenals bij stempel no. 106, in drie tijdvakken en wel: 7-12;12-5 en 5-9.

Oproep van de heer J. Sandow in 'Het Philatelistisch Maandblad' van februari 1912: H.H. verzamelaars, welke nadere bijzonderheden weten omtrent onderstaande afstempeling, worden beleefd verzocht, deze te willen mededeelen aan den heer Joh. Sandow, Sarphatipark 106, Amsterdam.

Het stempel lijkt in eerste instantie op het proefstempel van 's-Gravenhage.

Antwoord in het volgende nummer van 'Het Philatelistisch Maandblad': Stempel "Winkel".

Reeds vroeger hadden wij een onderzoek naar deze stempel ingesteld, waardoor ons vermoeden versterkt werd, dat de stempel niet van Nederlandschen oorsprong kon zijn. Om ook andere personen voor dit onderwerp te interesseeren en hu oordeel te hooren, lieten wij den stempel in dit blad afdrukken. De later ingekomen berichten hebben ons de gewenschte zekerheid verschaft, dat de stempel niet van Nederlandschen oorsprong, maar van een Duitsch plaatsje van gelijken naam afkomstig is.

Volgens mededeeling van de Oberpostdirection te Coblenz was deze stempel te Winkel (Rheingau) in de jaren 1872-73 in gebruik.

Proefstempels voorafgaand aan de tweeletterstempels

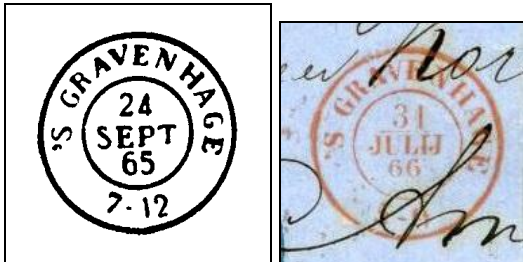
Proef met uurstempel zonder letter

In het stempelboek komt geen afdruk (meer) voor van dit stempel. Uit de bladzijde met stempelafdrukken van 1865 zijn enkele afdrukken uitgeknipt of uitgesneden. Daarom is uitgegaan van de afbeelding van de afdruk zoals deze voorkomt in het boek "de poststempels van nederland 1676-1915" samengesteld door de heer O.M. Vellinga.

's GRAVENHAGE

ZLPK 0001

1865-09-24

Proef met uurstempels met één letter

In 1866 werd de proef met de uuraanduiding tussen de cirkellijnen uitgebreid met stempels, waarbij de uuraanduiding werd gevolgd door één letter, een M (voor morgen) of een A (voor avond). Het eerste postkantoor dat een dergelijk stempel ontving was Assen op 18 juni 1866. Op 19 juni 1866 volgden Den Helder en Utrecht, op 29 juni 1866 's-Hertogenbosch.

Artikel in "Het Philatelistisch Maandblad" van november 1921, gepubliceerd door O.M. Vellinga: No.112. Uurstempel met één letter, van 1866.

Deze proefstempel is verstrekt aan: den Helder 19 Juni 1866, Assen 15 Augustus 1866, Utrecht 15 Mei 1867 en 's-Hertogenbosch (spelling 's-Hert: Bosch) 16 Juni 1867.

Deze stempel bevatte achter de uuraanwijzing in drie tijdvakken indeeling nog de letter M (morgen) of A (avond).

De indeeling was te:

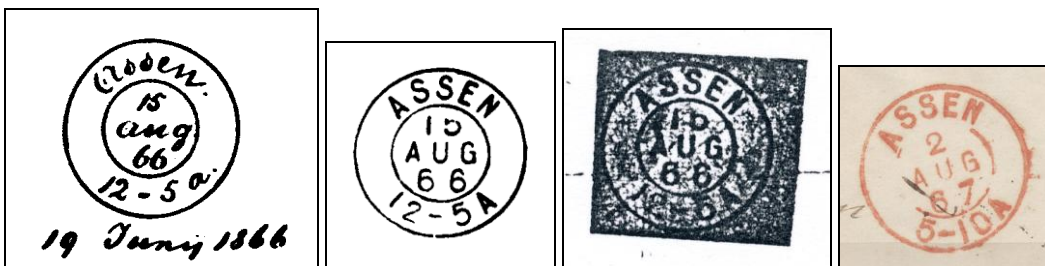
Assen	?-12 M	12-5 A	5-10 A
den Helder	7-12 M	12-5 A	5-8 A
's-Hert: Bosch	12-5 A	5-11 A	
Utrecht	?		

Ten onrechte werd door de heer Vellinga aangenomen, dat de datum in de stempelafdrukken, aangebracht in het stempelboek, de datum van verstrekking was voor de vier kantoren. Overigens ontbreken ook hier enkele afdrukken uit de bladzijden van het stempelboek. Deze afdrukken zijn uitgeknipt of uitgesneden.

ASSEN

EUPK 0001

1866-06-19

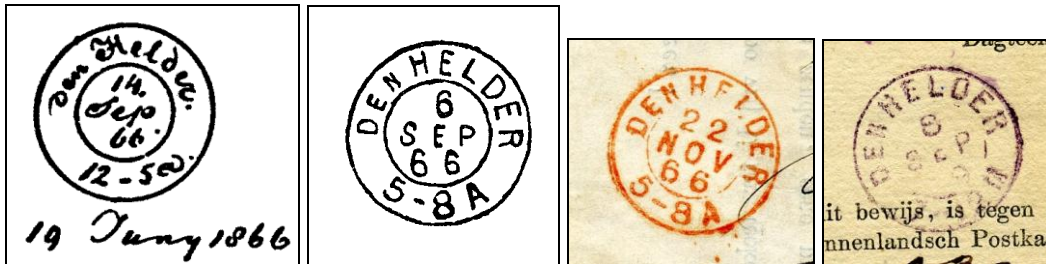

Het postkantoor Assen gebruikte de volgende uurkarakters: 8-12M, 12-5A en 5-10A.

In het stempelboek is een afdruk aangebracht op een ingeplakt stukje grauw papier.

Een getekende afdruk van het stempel komt voor in het nieuwe stempelboek.

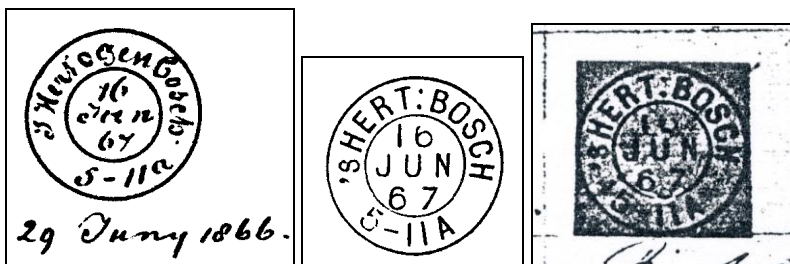
DEN HELDER
EUPK 0002
1866-06-19

Een getekende afbeelding van een éénletterstempel (12-5A) is in het stempelboek van het Museum voor Communicatie opgenomen met de verstrekingsdatum 19 juni 1866. In het stempelboek aangelegd vanaf 1855 komt de afdruk van dit stempel niet (meer) voor. Waarschijnlijk is de afdruk uit de stempelbladzijde gesneden en verloren gegaan. De afdrukken van de stempels in 1866 tot en met derde kwartaal 1969 in rood. Daarna werd paarsviolet stempelinkt gebruikt. De eenletter karakters werden al spoedig daarna vervangen door tweeletter karakters.

Het postkantoor Den Helder gebruikte de volgende uurkarakters: 7-12M, 12-5A en 5-8A.

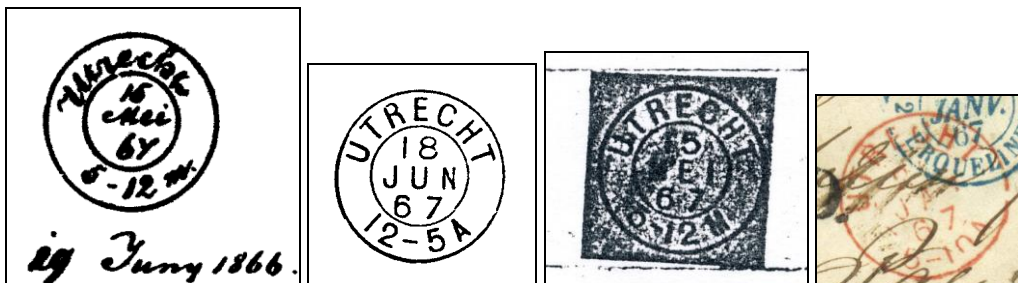
'sHERT:BOSCH
EUPK 0003
1866-06-29

Een getekende afbeelding van het éénletter stempel 'sHERT:BOSCH 16 JUN 67 5-11A is opgenomen in het stempelboek met de verstrekingsdatum 29 juni 1866. In het stempelboek, aangelegd vanaf 1855, komt dezelfde afdruk voor, aangebracht op een stukje ingeplakt grauw papier, doch is zeer zwaar gevlekt. In het stempelboek van De Munt is een afdruk van dit stempel aangebracht, eveneens met de datum 16 JUN 67 5-11A.

Het postkantoor 's-Hertogenbosch gebruikte de volgende uurkarakters: 2-12M, 12-5A en 5-11A.

UTRECHT
EUPK 0004
1866-06-19

Een getekende afbeelding van het éénletter stempel is opgenomen in het stempelboek met de verstrekingsdatum 19 juni 1866. De afdruk van het éénletter stempel komt voor in het stempelboek aangelegd vanaf 1855 met de datum 15 MEI 67 5-12M. De afdruk is aangebracht op een stukje grauw papier, zodat de afdruk nauwelijks herkenbaar is. Het stukje papier is op het stempelblad geplakt. Een afdruk van het éénletter stempel is eveneens aangebracht in het stempelboek van De Munt met de datum 18 JUN 67 12-5A. Het postkantoor Utrecht gebruikte de volgende uurkarakters: 5-12M, 12-5A en 5-10A.

Tweeletterstempel van 1866

Artikel in 'Het Philatelistisch Maandblad' van november 1921, gepubliceerd door O.M. Vellinga: No.111. Tweeletterstempel, van 1866.

Aan dezen, op 6 November 1866 aanvankelijk slechts aan Amsterdam en Rotterdam verstreken stempel heeft de heer Sandow in de nos. 9 en 10 van dit maandblad reeds eene uitvoerige bespreking gewijd. Behalve hetgeen daarin omtrent de wijze van gebruik, onder opgave van alle post- en bijkantoren, benevens stations-lokaliteiten, waar de stempel is gebezigd, reeds is vermeld, valt nog het volgende op te merken.

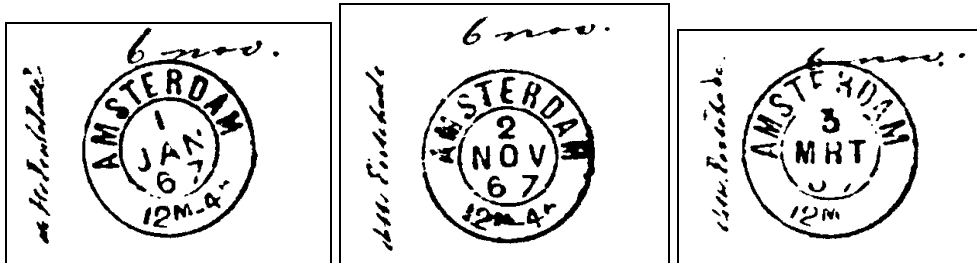
- 1°. Bij de aanvankelijk aan Amsterdam en Rotterdam verstrekte stempels hadden de letters M en A ongeveer de halve grootte van die, welke later zijn toegezonden. Aan het postkantoor te Groningen, dat reeds op 10 November 1866 voor toezending in aanmerking kwam, zijn de grootere letters gegeven.
- 2°. Te Rotterdam is in Januari en Februari 1868 behalve de tweeletterstempel met de gewone maand-aanduiding, nog in gebruik geweest die met de aanwijzingen »Janv« en »Fevr«, waarvan afbeeldingen voorkomen de nos. 81 en 82 van dit maandblad.
Bij de afstempelingen aan het hoofdbestuur, waaronder zich ook afdrukken bevinden van de maand- en jaarkarakters, komen de bedoelde opdrukken niet voor. Hoewel van deze afwijking in de circulaires geen gewag is gemaakt komt het den ondergeteekende, met het oog op eerstgemelde omstandigheid, toch voor, dat de oorzaak van het gebruik der Fransche maand-aanwijzingen bij het kantoor Rotterdam zelf schuilt.
- 3°. In 1869 en Januari 1870 komen niet alleen van den tweeletterstempel, maar ook van andere stempelsoorten, welke in rood moesten worden opgedrukt, vele afstempelingen in paarsch voor. Aangezien de hoedanigheid van de roode stempelinkt veel te wenschen overliet, was den postambtenaren bij circ. no.739 van 21 november 1868 het adres van een nieuwen leverancier medegedeeld, doch het resultaat voldeed niet aan de verwachtingen; de kleur was paars in plaats van rood. Bij circ. no.766 van 9 december 1869 werd dan ook ten slotte van den rooden stempelinkt afgezien en voorgeschreven om alle bij de postadministratie in gebruik zijnde stempels, met zwarten stempelinkt af te drukken. Daarmede zoude op 15 December 1869 kunnen worden begonnen; op 1 Februari 1870 moest dit aan alle kantoren geschieden.
- 4°. Op de door den heer Sandow gegeven lijst komen voor:
  - a. Kamp bij de Bildt; dit is echter eene vergissing, want onder no.109 hebben wij gezien, dat dit in 1870 tijdelijk opgerichte postkantoor datumstempel met takje heeft gehad.
  - b. Kamp het Wieselsche veld; het randschrift van den stempel luidde Kamp Wies:Veld. Aan dit tijdelijk postkantoor werd de stempel, benevens nummerstempel »155« op 8 Juni 1872 toegezonden.
  - c. Kamp bij Milligen; de tweeletterstempel werd 8 Augustus 1873 toegezonden.
  - d. Zalt-Bommel; de naam van dit vroeger als »Bommel« aangeduide kantoor werd bij circ. no.784 van 2 Juni 1870 aldus gewijzigd. Daarom komen dan ook met beide spellingen opdrukken voor.

Kleine, hoogstaande letters in de uurkarakters

AMSTERDAM

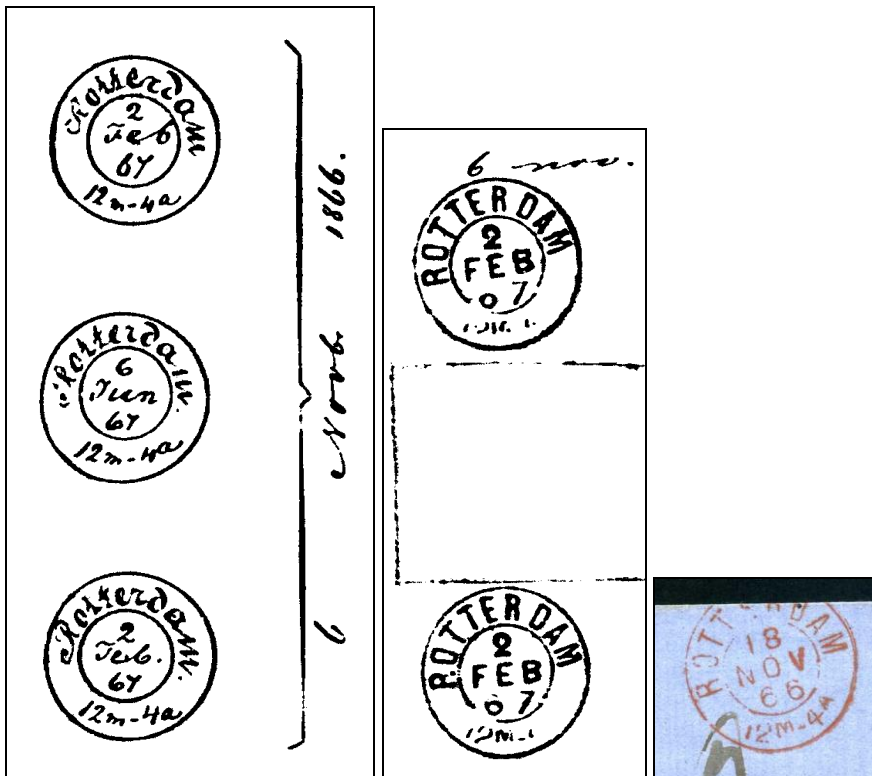
THPK 0001

1866-11-06

Te Amsterdam werden de uurkarakters met kleine, hoogstaande letters gebruikt tot en met februari 1867.

ROTTERDAM
 THPK 0002
 1866-11-06

Een serie getekende afbeeldingen van het tweeletterstempel is opgenomen in het stempelboek met als eerste de verstrekingsdatum 6 november 1866 voor drie stempels. De karakters **M** en **A** hebben de halve hoogte van de cijfers. Een afdruk is uit het stempelboek van 1855 gesneden of geknipt. Hierop was het stempel met de datum 6 JUN 67 12^M-4^A afgedrukt. Wie of waarom het stempel is verwijderd is niet duidelijk, maar waarschijnlijk is de afdruk gebruikt voor een publicatie.

De uurkarakters met de kleine, hoogstaande letters gebruikt tot en met mei 1867. Al vóór mei 1867 werden uurkarakters naar het postkantoor Rotterdam toegezonden met letters op gelijke hoogte als de cijfers. Op 3 december 1866 volgden twee nieuwe stempels, met karakters (9 DEC 66 12M-4A en 1 JAN 66 8A-12M).

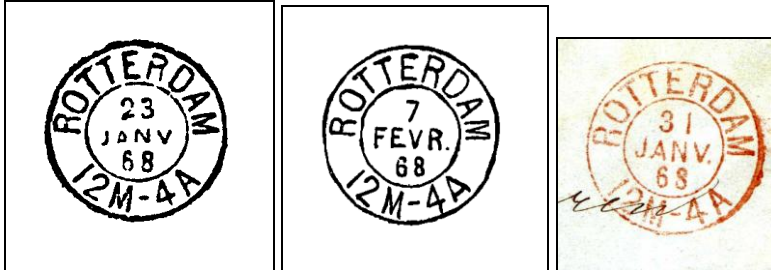
Maandaanduiding in de Franse taal

Het postkantoor Rotterdam heeft in de maanden december 1867, januari 1868 en februari 1868, maandaanduidingen gebruikt die in de Franse taal waren gesteld. De reden voor het gebruik van de Franse spelling is niet duidelijk. De uurverdeling heeft uitsluitend karakters van 12M-4A en bestaat uit grote letters. De jaarkarakters daarentegen zijn zeer klein.

ROTTERDAM

TFPK 0001

1867-12-00

Het stempel met de Franse spelling DEC. is te herkennen aan de punt achter de maand alsmede aan de grotere uurkarakters en de kleinere jaarcijfers.

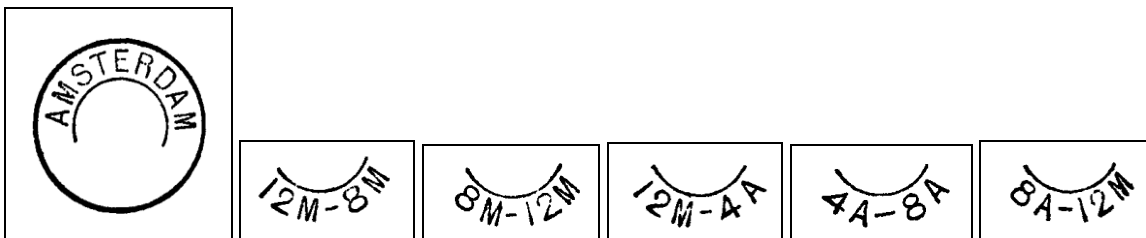
Trajectstempels

De trajectstempels worden door zeer veel verzamelaars gerekend tot de kleinrondstempels maar zijn in gebruik geweest vanaf eind 1870. De trajectstempels zijn gecatalogiseerd bij de kleinrondstempels (zie Kleinrondstempels).

Invoering van de tweeletterstempels

Op 22 september 1866 werd in Circulaire No. 680 bepaald, dat de stempels met uurkarakters voortaan twee letters zouden bevatten. Daarbij werd de dag ingedeeld als volgt:

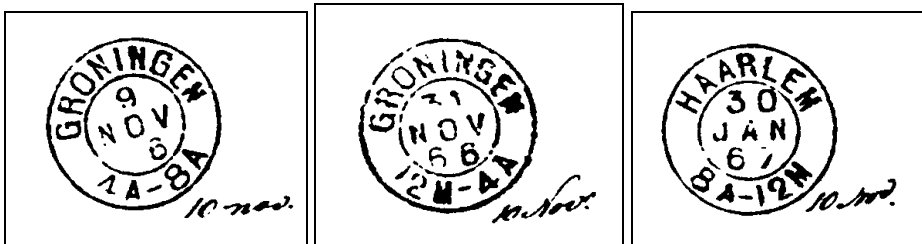
12M-8M, 8M-12M, 12M-4A, 4A-8A en 8A-12M.

De eerste tweeletterstempels werden op 6 november 1866 naar de postkantoren Amsterdam en Rotterdam gezonden. Deze twee stempels hadden echter kleine, hoogstaande letters in de uurkarakters.

Verstrekking van de tweeletterstempels vanaf 10 november 1866

De eerste drie postkantoren die tweeletterstempels ontvingen met de 'normale' uurkarakters waren Groningen (2 stuks) en Haarlem. De verstrekking vond plaats op 10 november 1866.

In tegenstelling tot de verstrekkingen van nieuwe stempels tot dan toe, werd besloten om alle postkantoren te gaan voorzien van het nieuwe stempelmodel met uurkarakters. Dat werd bepaald in Circulaire No. 700 van 16 juli 1867.

Naast de postkantoren ontvingen enkele tijdelijke, militaire postkantoren (Kamp Wiess: Veld en Kamp bij Milligen), bijpostkantoren en stationspostkantoren een of meer tweeletterstempels.

Bij vele eerste verstrekkingen van tweeletterstempels is in het stempelboek de aantekening gesteld: **Buiten aanvraag**. Dat betekent, dat het stempel niet op aanvraag van het postkantoor, maar ambtshalve door het Hoofdbestuur is toegezonden.

Stempelkleur

Volgens voorschrift moest de afdruk van het tweeletterstempel in rode stempelinkt worden gemaakt. Het diende eerst als vertrekstempel op brieven en monsters alsmede als aankomststempel op alle poststukken.

In het jaar 1869 en begin 1870 werd veel paarsviolet ink gebruikt. Omdat de rode en violette ink niet voldeed, kwam daarin wijziging. In Circulaire No. 766 van 9 december 1869 werd voorgeschreven, dat alle stempels met zwarte ink moesten worden afgedrukt. Daarmee moest op 15 december 1869 worden begonnen en uiterlijk 1 februari 1870 moest dit op alle kantoren gebeuren.

Nadat het stempel FRANCO in 1869 was vervangen door het nummerstempel, moest het dagtekeningstempel alsnog worden afgedrukt als vertrekstempel (Circulaire No. 747 van 16 maart 1869).

Violette afdrukken uit 1869 zijn bekend van: Arnhem, Bergen op Zoom, Breda, De Lemmer, Grave, 'sGravenhage, Harlingen, 'sHertogenbosch, Hoorn, Rotterdam, Sneek, Utrecht, Wormerveer.

Afdrukken op briefkaarten, gedrukte stukken en brieven

Naast het gebruik van het tweeletterstempel als vertrekstempel en aankomststempel werd het stempel tevens gebruikt als vernietigingsstempel voor postzegels, geplakt op drukwerken. Na 1877 komen afdrukken van de tweeletterstempels ook voor op briefkaarten en postzegels geplakt op brieven.

Briefkaarten

De briefkaart werd ingevoerd op 1 januari 1871. Een afdruk van het tweeletterstempel moest op de postkantoren van vertrek worden geplaatst op de adreszijde in de linker bovenhoek. Op de postkantoren van bestemming moest eveneens een afdruk worden aangebracht op de voorzijde van de briefkaart. Dat moest, voor zover daarvoor plaatsruimte was, naast of onder de afdruk van het vertrekstempel gebeuren. Vanaf 15 juli 1874 werd voorgeschreven, dat een afdruk van het verstrekstempel moest worden aangebracht op de rechttervoorzijde van de briefkaart. De afdruk moest voor ongeveer de helft op de zegelafdruk worden geplaatst en de afdruk van het aankomststempel op de linkervoorzijde.

Gedrukte stukken

In 1876 werd het franco dagtekeningstempel afgeschaft. Voortaan moest voor de vernietiging van de opgeplakte postzegels het tweeletterstempel worden gebruikt.

Brieven

Omdat het tweeletterstempel op sommige postkantoren nog lang in gebruik is gebleven komen afdrucken voor op met postzegels gefrankeerde brieven als vernietigingsstempel. Ook werd het tweeletterstempel gebruikt op postzegels geplakt op formulieren voor geldinlagen (postsparbank), op postpakketkaarten en op postbewijzen.

Afbeeldingen van de stempels

De afbeeldingen van de stempels in de overzichten zijn afkomstig uit drie stempelboeken:

- Stempelboek aangelegd vanaf 1855 door het Hoofdbestuur der Posterijen (Museum voor Communicatie) het 'oude' stempelboek genoemd;
- Stempelboek aangelegd vanaf eind 1867 door het Hoofdbestuur der Posterijen (Museum voor Communicatie) het 'nieuwe' stempelboek genoemd;
- Stempelboek van 'De Munt' of 's-Rijks Munt' te Utrecht.

De getekende afbeeldingen in het nieuwe stempelboek zijn aangebracht vanaf 1865. Omdat het overgaan van het oude naar het nieuwe stempelboek enkele maanden in beslag nam, zijn de stempels van eind 1867 zowel afgedrukt in het oude stempelboek als het nieuwe boek.

Dankwoord

Naast afbeeldingen uit de eigen collectie zijn ook vele afbeeldingen opgenomen beschikbaar gesteld door de heren René Hillesum Filatelie, Gerard Nogarede, Jorhanstamps, Pim van der Voort en enkele andere verzamelaars van afdrucken van tweeletterstempels, waarvoor hierbij veel dank.

Copyright © 2014

De gegevens betreffende de vroegst en laatst bekende datum van gebruik en andere gegevens in de herziene inventarisatie van 2014 mogen uitsluitend voor privédoeleinden worden gebruikt.

Duplicatie of heruitgave van de in deze inventarisatie aanwezige gegevens - geheel of gedeeltelijk - is verboden zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur (Cees Janssen).

Het copyright is uitdrukkelijk ook van toepassing op het gehanteerde nummersysteem.